In Memoriam
Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838-1907)*

B. P. Hasdeu – prețuitor al documentelor şi bibliotecilor

Dr. Adina Berciu-Drăghicescu
Catedra de Ştiinţele Informării şi Documentării,
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti
E-mail: adina_berciu2002@yahoo.com

Dr. Adina Berciu-Drăghicescu este profesor universitar la Catedra de Ştiinţele Informării şi Documentării a Facultăţii de Litere, titular al cursului de arhivistică şi documentaristică. Este preocupată de domenii precum: arhivistică, muzeologie, heraldică, sigilografie, numismatică, vexilologie, miniaturistică.

Rezumat

Articolul scoate în evidenţă importanţa acordată de B.P. Hasdeu documentelor, în mod special, şi bibliotecilor ca instituţii care adăposteau manuscrise, izvoare istorice variate, cărţi rare, s.a.. Sunt menţionate instituţiile de arhiva şi bibliotecile din Europa unde a cercetat B.P. Hasdeu precum şi lucrările mai importante publicate pe baza de documente istorice. Un loc aparte îl ocupă activitatea lui Hasdeu de editare a documentelor istorice. Concluzia articolului este aceea ca B.P. Hasdeu a avut un cult al documentului desfăşurând o activitate ştiinţifică "fenomenala, de domeniul colosalului"; a fost "un titan al culturii româneşti", „un geniu de înspăimântătoare vastitate".

Cuvinte cheie: *Arhivă, Bibliotecă, Carte, Document, Filologie, Istorie, Limba*

„*Geniu de înspăimântătoare vastitate*, B.P. Hasdeu şi-a cheltuit puterile sale creatoare cu o nepăsare pe care numai un prinţ, un romantic şi un erou ca el şi-o poate îngădui. Din tot ce ar fi putut crea, au rămas multe şantiere şi foarte puţine monumente. Dar planul acestor şantiere sunt suficiente să acorde semnificaţie istorică unei întregi epoci. Descoperit cel

* Articolele referitoare la B.P. Hasdeu au reprezentat comunicări susţinute la Simpozionul consacrat comemorării centenarului morţii acestuia – 1907-2007, organizat la Facultatea de Litere a Universităţii din Bucureşti de către Catedra de Ştiinţele Informării şi Documentării în 10 mai 2007.

BDD-A27106 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:42 UTC)

din urmă dintre toate figurile mari ale secolului al XIX-lea, B.P. Hasdeu va fi anevoie de asimilat total de cultura românească" (1). Astfel îl definea, într-una dintre cele mai cuprinzătoare caracterizări, Mircea Eliade. Şi într-adevăr, contemporanii au fost copleşiți de forța sa creatoare; au trebuit să treacă mai multe decenii pentru a se putea descoperi toate fațetele creatoare ale acestui *titan* al culturii româneşti.

Activitatea ştiințifică a lui B.P. Hasdeu a fost considerată *fenomenală*, de domeniul *colosalului*.

Una dintre laturile de predilecție ale activității sale a fost pasiunea pentru documente, pentru izvoare, pasiune care-i va descoperi, încă de la numai 14 ani, vocația pentru istorie şi limba română. Pasiune şi vocație care nu l-au mai părăsit până la moartea sa în 1907 (2).

Munca sa de cercetare a fost precedată permanent de aceea de investigare şi depistare de noi şi noi surse inedite de informație. Ca în final să reuşească să publice cât mai mult din documentele depistate şi din lucrările realizate.

A fost permanent stăpânit de o atracție aproape fanatică față de tainele istoriei şi a avut un cult deosebit al documentului. Când urma liceul din Chişinău, atunci când a început să iubească izvoarele istorice, nota: „M-am ocupat în primul rând de adunarea materialului pentru istoria țării mele. Cu insistență şi stăruință depusă am reuşit în curs de doi ani să strâng aproape toate izvoarele tipărite şi o mulțime de manuscrise".

Recunoaşterea şi aprecierea de către contemporani a activității ştiințifice s-a materializat în numirea sa, pe 15 mai 1876 (prin Decretul nr.841) în funcția de Director General al Arhivelor Statului din Bucureşti, instituție pe care a condus-o până la 1 aprilie 1900 (3). A fost un moment extraordinar din viața lui B.P. Hasdeu, după cum a mărturisit ulterior.

În noiembrie 1884 îşi declara încă o dată pasiunea pentru izvoarele istorice şi pentru arhive în mod special: „Jurnalele au publicat că mi-am dat demisia de la Arhivă pentru a rămâne deputat (era ales deputat de Craiova n.n.). E minciună. De Arhivă nu mă las decât o dată cu capul. Mâine mă duc la Cameră, fac un discurs şi-mi dau demisia din deputat. Dacă Camera va refuza, atunci rămân şi deputat şi arhivist" (4).

Şi aceasta pentru că, spunea B.P. Hasdeu, „cea mai frumoasă misiune a arhivelor este aceea de a înlesni pe bărbații de ştiință în cercetările lor istorice" (5).

Cercetarea în arhive şi biblioteci a fost „rezolvată" prin călătoriile sale de studii întreprinse în anul 1868 când a studiat în aceste instituții la: Viena, Budapesta, Műnchen, Serbia, Boemia, Franța; în 1869 mergea din nou în Serbia; în 1877 se ducea la Belgrad la Biblioteca Națională a Serbiei şi la Budapesta din nou (6).

BDD-A27106 © 2007 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:42 UTC)

Cercetările din arhive şi biblioteci erau completate cu fructuoase legături cu oameni de ştiinţă şi savanţi: Stoian Novakovici, J. Jireček, N. Ducici, Wilhelm Schmidt, Baudouin de Courtenay, Jan Urban Jarnik şi alţii.

În 1877 călătorea şi investiga bibliotecile şi arhivele din Polonia, mai întâi la Dzikov (biblioteca şi arhiva conţilor Tarnowski, unde a depistat 10000 de cărţi rare şi manuscrise); apoi la Cracovia (unde a găsit la bibliotecă şi arhiva Universităţii: 200000 de imprimate, 6000 de manuscrise, 9000 monede, corespondenţa domnilor români cu regii Poloniei etc.). A depistat de asemenea documente în vechea Arhivă Regală a Poloniei. Dorea să le publice.

Din programul hasdean făcea parte pe lângă cercetarea şi depistarea de documente şi munca de editare a lor şi de scriere a istoriei şi a studiilor filologice şi lingvistice *numai* pe bază de izvoare. „Istoria română e plină de poveşti şi de lacune: pentru a înregistra unele şi a astupa pe celelalte, se cere un studiu bogat pe documente, iară deloc pe compilaţiuni, epistole, memorii [...] adică lucruri descrise sub impresiunea evenimentului". Deci ar fi de subliniat această triadă a cercetării ştiinţifice în activitatea lui B.P. Hasdeu: Depistare – Cercetare – Editare (documente sau lucrări).

Astfel, una din laturile principale ale activităţii sale, desfăşurată atât înainte de a fi director al Arhivelor, cu predilecţie în perioada directoratului şi apoi până la moartea sa a fost aceea de editor de izvoare istorice (adică aceea de arheograf).

În 1864, N. Kretzulescu, Ministrul Cultelor şi al Instrucţiunii Publice, cunoscând interesul şi pasiunea lui B.P. Hasdeu pentru publicarea documentelor referitoare la trecutul românesc l-a întrebat dacă primeşte să se „însărcineze cu redactarea" unui jurnal „în care să se cuprindă documentele relative la Istoria Românilor". Hasdeu a răspuns afirmativ la solicitare (7). Şi în 22 iulie 1864 s-a încheiat un contract între B.P. Hasdeu şi Minister prin care se „angaja să redacteze revista cu documentele din Arhivele Statului şi de aiurea. S-a stabilit şi titlul, propus de Hasdeu: *Arhiva Istorică a României*. Primul număr trebuia să apară la 1 august 1864. B.P.Hasdeu primea 2000 lei pentru el, dar şi pentru cheltuielile de editare în afară de tipar şi de hârtie, care erau suportate de stat.

La 24 august 1864 apărea primul tom care avea scris pe foaia de titlu următoarele: „Arhiva Istorică a României, sub auspiciile Ministerului Justiţiei, Cultelor şi Instrucţiunii Publice. Colecţiune critică de documente asupra trecutului român înţelegând de la timpii cei mai îndepărtaţi şi până la anul 1800". În *Introducere*, Hasdeu preciza modalitatea de publicare a documentelor. Se publicau după cele mai ştiinţifice şi moderne (la acea vreme) norme arheografice de editare a documentelor.

BDD-A27106 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:42 UTC)

Un an mai târziu, în 1865, în *Darea de seamă* a redactorului, Hasdeu comenta caracterul publicației: „Pe lângă caracterul său documental şi mai cu seamă intern, pe lângă [...] registrele sale, *Arhiva Istorică* mai are meritul de a înfrăți în sine toate epocile istoriei române din toate punctele sale de vedere, încât chiar în acest prim volum, pe circa 200 de pagini lectorul găseşte 300 de piese (documente) [...] cuprinzând măcar unul din următoarele aspecte: politic, social, juridic, administrativ ecleziastic, militar, comercial, topografic, cronologic, limbistic, biografic, heraldic, etnografic, literar, artistic. Ştiind vreo zece limbi antice şi moderne aveam cheile cele mai necesare pentru a înțelege şi a alege tot ce poate arunca vreo lumină asupra trecutului român". În paginile revistei cercetătorul găsea materialul adunat, clasat şi pus în stare de a fi înțeles. Revista a fost publicată doar doi ani, până în 8 iulie 1866 când „dl. Ministru titular suspendă editarea Arhivei istorice, bugetul statului nemaiputând să o subvenționeze".

B.P. Hasdeu a fost nemulțumit şi a ținut să facă publică supărarea sa, scriind la sfârşitul tomului II, cu litere mari şi negre: „Aci publicațiunea s-a suprimat din ordinul d-lui Ministru de Instrucțiune Publică – C.A. Rosetti".

În anul următor, în aprilie 1867 B.P. Hasdeu s-a zbătut şi a obținut reluarea tipăririi revistei. A fost susținut de M. Kogălniceanu şi de profesorul Nicolae Ionescu.

Cu ocazia reluării tipăririi, B.P. Hasdeu a simțit nevoia unei îmbunătățiri a conținutului revistei, lărgind aria de cuprindere a documentelor. Intenționa să publice şi documente referitoare la istoria „Românilor de peste Dunăre, macedoromâni, morovlaci, istrieni etc. începând de la împăratul Aurelian şi până la anul 1800 [...] precum şi referiri despre aceştia ale unor renumiți istorici şi lingvişti". Documentele din această serie urmau să fie în limbile: greacă, latină, ebraică, slavă, bulgară, sârbă, engleză, franceză, spaniolă, italiană, germană etc. Fiecare document va fi publicat în textul original, tradus şi însoțit de un comentariu şi de note". Seria urma să aibă şi un „titlu special: Arhiva Istorică a Românilor de peste Dunăre" publica „documente româneşti inedite, şi tot felul de documente slave, nepublicate încă sau netraduse până acum în limba română". Ministerul nu a acceptat aceste modificări.

Bucuria lui Hasdeu avea să dureze numai doi ani fiindcă în februarie 1869 profesorul de istorie Alexandru Crețulescu, noul Ministru al Instrucțiunii Publice, cu tot votul Adunării Deputaților, a suprimat subvenția şi astfel publicația *Arhiva Istorică a României* înceta să mai apară, de data aceasta definitiv.

Întristat şi nemulțumit, B.P. Hasdeu a trimis totuşi ultimele copii pe care le avea pentru volumul pe anul 1869, spre publicare lui C.D. Aricescu,

BDD-A27106 © 2007 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:42 UTC)

directorul Arhivelor Statului. Deşi la început acesta a protestat, până la urmă a acceptat să corecteze colile şi să ducă astfel la bun sfârşit lucrarea începută de Hasdeu. În continuare, *Arhiva Istorică* nu a mai apărut, cu toate insistenţele chiar şi ale lui C.D. Aricescu.

Un alt aspect al activităţii lui B.P. Hasdeu ca editor de documente şi director al revistei *Arhiva Istorică* a fost preocuparea sa de a face cunoscută publicaţia, atât în ţară cât şi în străinătate. Interesul pentru ea era încă viu şi în 1877, când Societatea Academică Română - o cerea lui B.P.Hasdeu, director acum al Arhivelor Statului, pentru îmbogăţirea Bibliotecii Academiei.

În 1882, Mihai Eminescu aprecia astfel activitatea lui B.P.Hasdeu ca iubitor şi editor de izvoare: „Ceea ce dezgroapă prin aceste documente istorice şi lingvistice nu sunt doar materialuri de interes arheologic, ci e *România* însăşi, e geniul poporului românesc de pe care se înlătură păturile suprapuse de ruine şi barbarie" (8). Recunoscându-i lui B.P. Hasdeu rigoarea ştiinţifică cu care publica documentele, M. Eminescu scria în continuare: „Fără îndoială, unul din meritele domnului B.P. Hasdeu este de a fi introdus un nou metod (o nouă metodă, n.n.), pozitivist oarecum, în cercetarea istoriei naţionale. Întrunind cele două calităţi ce caracterizează inteligenţele geniale: memoria şi judecata – cunoscând o sumă de limbi vii, istoria noastră se reconstruieşte piatră cu piatră, manifestare uniformă a unui singur geniu naţional, al geniului poporului românesc". Iar M. Eminescu era şi el bun cunoscător al documentelor, B.P.Hasdeu îl aprecia din acest punct de vedere fiindcă doi ani mai târziu, în 1884, îl recomanda pentru ocuparea postului de arhivist la Direcţia Generală a Arhivelor Statului. din Bucureşti, „posedând, scria Hasdeu, cunoştinţe foarte serioase în istorie şi paleografie română". Iată aşadar, doi giganţi ai culturii româneşti, pasionaţi cercetători ai trecutului românesc prin prisma documentelor şi legaţi printr-o frumoasă trăsătură comună: patriotismul.

După încetarea publicaţiei *Arhiva Istorică*, Hasdeu a continuat depistarea, cercetarea şi publicarea documentelor. Astfel, în publicaţia sa *Columna lui Traian*, după 1877 au apărut serii întregi de texte vechi româneşti inedite, sub titlul: *Limba română vorbită între 1560-1600*, material realizat şi semnat de B.P.Hasdeu. După 1876 începea să publice documentele depistate de el în arhivele din Serbia şi Cracovia, pentru care şi plătise copierea.

Apoi mai trebuie amintit că toate lucrările sale au fost scrise pe baza documentelor adunate din ţară, în special de la Arhivele Statului sau din străinătate. Reamintim câteva: *Istoria critică a Românilor (9)* apărută în perioada 1872-1874; Dicţionarul *Etymologicum Magnum Romaniae* 4 volume 1886-1899, *Cuvente den Bătrâni, Cronica lui Zilot Românul*. Şi toate sunt lucrări de referinţă înscrise în istoria culturii româneşti.

BDD-A27106 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:42 UTC)

Alături de arhive, o atenție deosebită a acordat B.P. Hasdeu bibliotecilor care şi ele adăposteau documente şi manuscrise valoroase, dar mai ales cărți vechi, pe care Hasdeu, de asemenea, le considera surse documentare valoroase (10). Încă din primele zile după ce a fost numit Director al Arhivelor Statului, a manifestat o preocupare deosebită pentru biblioteca acestei instituții, bibliotecă pe care o considera foarte importantă pentru activitatea şi prestigiul acesteia. În cei 24 de ani, fondul de carte şi organizarea Bibliotecii Arhivelor de la Bucureşti şi a celei de la sucursala arhivelor Iaşi au stat permanent în atenția lui B.P. Hasdeu. A scris zeci de memorii pentru obținerea de fonduri şi a cumpărat personal sute de cărți din librăriile europene. Printre acestea se aflau şi ediții de documente, coligaturi, elzeviruri, cronici, gramatici, albume de paleografie, lexicoane, atlase. A inițiat şi schimbul de publicații, mai ales cu cărțile sale, pentru a aduce la Biblioteca Arhivelor alte cărți valoroase. A realizat acest lucru cu Academia de Ştiințe din Cracovia, cu Societatea de Istorie şi Arheologie din Moscova, cu Biblioteca Regală din Copenhaga, cu Biblioteca Universității din Strasbourg. Tot din dragoste pentru document a militat, cât a fost director al Arhivelor, pe lângă multe personalități contemporane, ca să doneze cărți, manuscrise, documente, biblioteci întregi, Arhivelor Naționale. Astfel, în fondul Arhivelor Statului au intrat donații de la: D.G. Peşcov, Teodor Codrescu, V.D. Urechia, biblioteca episcopului Dionisie de Buzău, ş.a.

Toată această activitate desfăşurată de Hasdeu o viață întreagă, de valorificare a documentelor şi de prețuire a cărților, l-a impresionat în mod deosebit şi pe N. Iorga, care a sintetizat-o astfel în 1934 în lucrarea sa celebră *Oameni care au fost*: „B.P. Hasdeu a dat culegerilor noastre de izvoare Arhiva Istorică, cea dintâi carte a slavisticii la români; a strâns în *Cuvente den Bătrâni* probe într-ales din vechea limbă, lucru ce nu se mai făcuse de alții; a grăbit dezvoltarea studiilor istorice, aruncând în circulație, mai ales pentru vremurile vechi, prin *Istoria critică*, o uriaşă cantitate de informații noi; a cutezat să viseze o mare Enciclopedie națională încercată prin *Magnum Etymologicum.* În atâtea ramuri ale ştiinței istorice şi filologice, el a fost un deschizător de cale, care, ce e drept, s-a mulțumit adesea să arate numai drumul. Drumul de la căutarea şi adunarea documentelor până la publicarea acestora, pentru care trebuia să solicite mereu bani, n-a fost nici uşor, nici simplu."

Aşa l-au perceput contemporanii, aşa l-au văzut urmaşii, marile personalități ale culturii şi ştiinței româneşti, apreciindu-i aproape în totalitate latura ştiințifică din activitatea sa. Dar el a dorit ca pe piatra sa de mormânt să se scrie numai următoarele cuvinte:

BDD-A27106 © 2007 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:42 UTC)

„Pe monumentul funebru de la cimitir acolo unde se lasă locul gol pentru epitaful meu, să se scrie: 1838-anul morţii – Bogdan Petriceicu Hasdeu, fiul lui Alexandru, nepotul lui Tadeu, tatăl Iuliei, ca fie-sa, ca tatăl său, ca bunicul său, credea cu tărie în solia omenirii, în dreptatea lui Dumnezeu, în nemurirea sufletului. A muncit, a suferit, a iubit, trecut prin încercări şi călit prin ispită se ridică zâmbind de unde se pogorâse plângând: la ai săi".

Scria aceste rânduri în 1889. Mai avea de aşteptat până la izbăvirea sa încă 8 ani.

Note bibliografice

(1) ELIADE, Mircea. *Despre Eminescu şi Hasdeu.* Iaşi: Junimea, 1987, p.104.

(2) BERCIU DRĂGHICESCU, Adina. "B.P. Hasdeu, editor al revistei „Arhiva Istorică a României". În: *Caietul seminarului special de ştiinţe auxiliare ale istoriei*, vol. III, Bucureşti, 1992, p.244.

(3) HASDEU, B.P. *Mărturii.* Bucureşti, 1993, lucrare întocmită de Lidia Brânceanu, p. 48-49, doc. nr.2.

(4) *Ibidem*, doc. nr.141.

(5) *Ibidem*, Motto-, p.3; (Vatamaniuc, *Eminescu şi arhivele*, Revista Arhivelor, 1989, vol.II, nr.2, p.209).

(6) IOAN, Eugenia „Bogdan Petriceicu Hasdeu în arhivele iugoslave. În: *Caietul seminarului special de ştiinţe auxialiare*, 1990, vol. III, p.258.

(7) BERCIU DRĂGHICESCU, Adina. *Op. cit.*, passim.

(8) DANIC, fond Aurelian Sacerdoţeanu, dosar 52b, f.62.

(9) BRÂNCEANU, Lidia. „Geneza unei lucrări: „Istoria critică a românilor" de către B.P. Hasdeu. Documente de arhivă". În: *Caietul seminarului special de ştiinţe auxiliare ale istoriei*, 1990, vol.III, pp.234-241.

(10) HASDEU,B.P. *Mărturii. Introducere*, pp.10-11.

BDD-A27106 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:42 UTC)